

4 Hva er en (god) utforskende samtale?

Skaftun, Sønneland og Berge, 2023.

Lesesenteret, UiS / språkløyper.no

Utforskende samtaler er noe vi alle har vært innom på ett eller annet tidspunkt. De oppstår spontant når vi sammen med andre må løse små og større problemer i hverdags- og arbeidsliv. I skolesammenheng kan de også oppstå blant lærere som planlegger eller diskuterer undervisning, eller blant elever som går sammen om å løse en oppgave. Når vi lurer på noe, er det på den måten ofte kort vei til den utforskende samtalen som genre. I slike samtaler er det vanlig å avbryte hverandre på ulike måter. Noen ganger med utfordrende spørsmål eller direkte konfrontasjon rettet mot både andre og oss selv, andre ganger ved at vi fullfører hverandres setninger. Det er også typisk at mange ytringer er ufullstendige, og at enkeltytringer har mange begynnelse. Vi prøver oss fram og tenker mens vi snakker, og opplever som regel at vi samtalen henger sammen og at vi forstår hverandre, selv om ikke alt blir sagt. I gode samtaler av denne sorten kan vi oppleve at vi glemmer tid og sted, og at vi sammen har blitt litt klokere.

Å lytte til utforskende elevsamtaler kan være tankevekkende. Vi kjenner umiddelbart igjen den positive energien og engasjementet når det er der, og ofte vil vi bli slått av elevenes analytiske teft og forståelse. Når de snakker om tekster, vil de ikke presentere hele fortolkninger, men snarere hint og antydninger som bekreftes eller avvises av de andre i gruppen; de responderer på teksten med klare tanker, assosiasjoner, fornemmelser og følelser og gjerne med sammenlikninger og koplinger til egen erfaring. Enkeltelever bidrar kanskje mer enn andre, men det er samtalen som helhet som uttrykker hva de har tenkt og forstått. Samtalen blir på en måte en felles referanseramme, hvor alle kan lufte sin forståelse uten at den er ferdig formulert, og nettopp prøve ut formuleringer som en måte å klargjøre for seg selv og andre hva det er man har forstått.

Når vi nærmer oss en utforskende samtale fra utsiden, slik gjerne læreren gjør det i klasserommet, så kan det være lurt å ha i bakhodet at litt støy og en litt uryddig samtalestruktur kan være uttrykk for høyt engasjement. Mange vil også ha erfart at samtalen endrer karakter hvis man som lærer blander seg inn i utforskende gruppesamtaler. Dermed er det vanskelig for læreren i klasserommet å få tilgang til hva som egentlig foregår innenfor samtalerommet, noe som kan oppleves som et tap av kontroll. Dette er et kritisk dilemma, og et punkt hvor læreren må vurdere verdien av å ta litt risiko. Vi vet at elever setter pris på slike

dialogiske mulighetsrom, og selv om det også forekommer tøys og tull, så skjer det også viktige ting knyttet til læring i slike aktiviteter. Å lage slike dialogiske rom i undervisningen er også et uttrykk for tillit på flere plan. På det mest elementære planet innebærer det tillit til at elevene gjør som de skal og holder seg til saken. På et mer overordnet plan er det et uttrykk for tillit til at elevene har noe å bidra med og dermed at de har en meningsfull rolle å spille i det faglige fellesskapet i klassen. Når slike mekanismer blir virksomme, er man også flere steg på vei mot en klassekultur som er forankret i det faglige fellesskapet.

Å få innsyn i det som skjer i gruppesamtalene kan gjøres på andre måter enn å blande seg inn i den eller å få rapporter fra gruppene i helklasse i etterkant. I vår digitale tidsalder er det veldig enkelt å få elevene til å gjøre opptak av samtalene som de kan levere inn i etterkant. Dette vil nok disiplinere dem noe, men samtidig langt mindre enn om læreren melder seg inn i selve samtalen. For læreren vil det å lytte til slike samtaler gi verdifull innsikt i hvor elevene faktisk er i sin faglige utvikling, som videre kan tjene som grunnlag for videre undervisning. Helt konkret vil man sannsynligvis møte en rekke misforståelser som man ville oversett uten slike opptak, som man nå kan få anledning til å løfte fram og bearbeide sammen med klassen.

Det er også mulig å inkludere samtaler som del av vurderingsgrunnlaget, og da kanskje særlig som del av underveisvurderingen uavhengig av om man skal sette karakter i faget eller ei. Da melder raskt behovet for vurderingskriterier seg. Noen forskere og praktikere vil si at slike kriterier kan og bør utformes som samtaleregler, og at slike regler må være på plass helt fra starten. Andre mener at slike regler og kriterier bør komme på plass etter hvert som behovet melder seg, slik at man ikke forstyrrer det spontane engasjement som er selve essensen i en god utforskende samtale. Vi heller mot det siste. Ved å samle inn samtalene modellerer læreren at det har verdi å lytte til andre generelt, og at elevenes stemme har verdi i fagfellesskapet. Når den utforskende samtalen som arbeidsform er etablert, er tiden mer moden for å starte arbeidet med å styrke selve samtalekvalitetene. At alle som vil slipper til, at man lytter aktivt til det andre sier, og at man verdsetter det beste argumentet eller den mest sannsynlige tolkningen er kriterier som kan brukes til å vurdere kvalitet på utforskende samtaler.

Men som sagt, alt til sin tid – både på kort og lang sikt. På kort sikt handler det om å bygge den nødvendige tilliten mellom lærer og elevgruppen samt mellom elevene som skal til for at utforskende samtaler skal komme til sin rett. På lang sikt handler det om å ivareta elevens stemme i skolehverdagen og i faget – og dermed om elevens tillit til at skolen tror på dem. Motivasjonen for å invitere til utforskende samtaler endrer seg over tid, hvis vi tenker

hele skoleløpet. På barnetrinnet er det andre utfordringer ved å la elevene snakke sammen enn på ungdomstrinnet. Men løsningen er ikke nødvendigvis å vente til de blir mer disiplinerte. Utforskende samtaler kan være en fantastisk fin måte å videreføre det aktive arbeidet med barns språk som foregår i barnehagen, og legge grunnen for mer modne samtaledeltakere og utvikling av fagspråk oppover i skoleårene. På mellomtrinnet er elevene bokstavelig talt *mellom* på mange måter. Mest påtagelig er de mellom den mer grunnleggende opplæringen på den ene siden, og den formaliserte vurderingen knyttet til en rekke fag på den andre siden. De jobber faglig, men uten karakterpress.

På ungdomsskolen er de gode lærings situasjonene under angrep fra alle kanter. På den ene siden forteller elevundersøkelsen oss at skolemotivasjonen faller gjennom hele grunnskoleløpet, og er på det laveste i ungdomsskolen. På den andre siden hører vi ofte om at den formaliserte vurderingen kommer i veien for mer utforskende arbeidsmåter. Utforskende samtaler er en aktivitet som engasjerer elevene, og som kan bidra til å skape sammenheng mellom førsteklassingens forhåpninger til skolen og tekstsamtalen på ungdomsskolen. Hvis grunnlaget legges på barnetrinnet og videreføres på mellomtrinnet, så er det grunn til at elevene forventer å være viktige kunnskapsbyggere også på ungdomstrinnet. Hvis grunnlaget ikke er lagt, så må man begynne forsiktig, og gjenreise troen og tilliten til at skolen vil høre elevens stemme. “Grublerrommet” eller liknende aktiviteter kan være en slik begynnelse, og samtidig et veksthus for elevenes faglighet.